

ئامادەبوونى جەستە لە شانۇدا

نېھاد جامى

ئەگەر بۇ مېژووى لەدايك بوونى جەستە بگەرپپىنەو، دەبى بلىپىن مېژووى جەستە لەشانۇدا.. مېژووى لەدايكبوونى شانۇيە، چونكە ھەموو ئەو ويىنە و ھىمايانەى لەسەر پاشماوھى ئەشكەوتەكان نامازە بۇ جورى ئاھەنگ و سرووتە ئاينىھەكان دەكەن، ئەو دەردەخەن كە لەرپگەى كۆمەلە جولەيەكەو ئەو شانۇيانە پيشكەش كراو، بەلام ئەگەر بمانەوى مېژوويەكى زانستى بۇ ئەو شانۇيە بدۇزىنەو، ئەو دەبى بگەرپپىنەو بۇ ئەغرىقىھەكان، بەتايبەتى بۇ سەدەى پىنجەمى پيش زاین، لەو سەردەمەدا تاكە ئەكتەرىك بەتەنھا لەرپگەى جولەى جەستەو گوزارشتى لەو بابەتە دەكرد كە دەيوست بيگەيەنيٹ، ئەوھش لەسەر زمانى فەيلەسوفى يۇنانى(ديموكرات) نامازەى بۇ كراو، ھەر لەو سەردەمەدا ئەو شانۇيە تايبەتمەنديتتى خۇى ھەبوو، بۇيە نوسەرەكانيشى جياوان بوون، ئەگەر ھەريەكە لە تيسپيس و ئەسخيلۇس بەشداريەكى كاريگەريان لە شانۇى يۇنانى كرىيٹ و سۇفوكليس چەمكى تراژىدياى ھىنابىتتە ناو شانۇكەى و نواندن لە ئاستى ئەكتەرىك و دوان دەرچوو بيٹ، ئەريستوفانيس كۆمىدياى بەو شانۇيە بەخشى بيٹ، ئەوا (تايۇكرىت) يش وەك يەكەم نوسەرى بانتۆمايم دەرکەوتوو، جياوازی ئەويش لەگەل تيسپيس لەويو دەست پيدەكات، كە تايۇكرىت نايەوى لەرپگەى گىرپانەو رووداوەكانمان بەگويدا بدات، بەلكو ديٹ ئەو رووداوانە لەشيۆەى جولە دەردەخات، وە لەسالى (270) ي پيش زاین لەسەر پاشماو بەردىنەكان سيانزە دەقى (ھىروناس) دۇزراوئەو، كەسەر جەمیان دەقى نووسراوى شانۇى جەستەيە.

بەدواى يۇنانيە كۆنەكان، شانۇى رۇمانى بەبانتۆمايم ئاشنا بو، ئەوان وەك يۇنانيەكان بەتەنيا لەناو پەرسىتگاكان نەيان ھىشتەو، بەلكو ھىنانيا نە شوپنە جياوازەكان، ئەوھش لەشانۇى رۇمانى بۇ دوو شيۆە پۇلين دەكرىت، يەكەمیان بەناوى (بانتۆمايمى مائەكان) ە، ئەويتريشيان بە (بانتۆمايمى شەقام) ناسراو.

بانتۆمايمى مائەكان لەھۆل و كۆشكى پاشاكان نمايش دەكران، ھەندى جار دەبردانە ھۆلەكانى شانۇ، بەلام بينەرەكەى تايبەت بوو بە پاشا و دەست و پيوەندەكانى كۆشك، بەلام ھەرچى بانتۆمايمى شەقام بوو تايبەت نەبوو بەگروپپىكى دەست نيشان كراو، بەلكو بۇ ھەموو چينەكان نمايش دەكرا، شوپنى نمايشەكانيش دەست نيشان كراو نەبوو، بەلكو ئەوان كارەكانيان لەشوپنە گشتيەكان و شەقام و گۆرەپانەكان نيشانى بينەر دەدا، ئەوھش بيو ھوى ئەوھى بە بانتۆمايمى شەقام بناسرىت.

بەلّام ھەرچى شانۇي فەرەنسىيە سەرھەتا بانتۇمايمى ۋەك ھونەرلىكى سەربەخۇ نەناسىۋە، بەلكو ۋەكو لايەنلىكى شانۇكەي دەرکەوتوۋە، كە چەند ديمەنيك لەپىگەي جەستە پىشكەش كراۋە، بۇيە تا سالى 1700 شانۇي فەرەنسى نەيتوانىۋە شانۇيەكى بانتۇمايمى ھەبىت، بەدۋاي ئەوان ئىتالىيەكان بەو شانۇيە ئاشنا بوون، دۋاي ئەوانىش ئىنگلىزەكان لەپىگەي (جۇن رىتتاش) ئاشناي ئەو ھونەرە بوون، دواتر لەسەرانسەرى جىھان گروپى شانۇي گەرۆك لەسەرانسەرى جىھان درووست بوو، بەماناي ئەۋەي ئىدى شانۇيەك درووست بوو ئەكتەر لەپىگەي جەستەيەۋە بتوانى بوونى خۇي تيا دەرېخت، نەك تەنھا شانۇ برىتى بىت لەدەيالۆگ، بەلّام لەگەل ئەۋەشدا ئەو بەرھەمانە جەستە تيايدا بەو شىۋەيە بەكار نەدەھىنرا، ھىندەي ئەۋەي بە گىرنگ سەير دەرە ئەۋە جولەي دەست و سىماي ئەكتەر بوو، بەلّام ئەۋكاتەي ئەو ھونەرە بايەخى بەسەما كىردندا ئەو ھونەرە توانى لەو پىگەيەۋە ئەو بەھايە بداتە جەستە، بەو دەرکەوتنە جەستە توانى دەرۋازەيەك بدۇزىتەۋە بۇ شانۇكە، لەگەل تىپەپىنى زەمەن شانۇكارى نوئى دەرکەوتن، تاگەيشتە ئەۋەي لەسەرانسەرى دنيايدا شانۇيەك بناسرىت لەپىگەي جەستەۋە نىمايش دەرکىت، ديارە ئەو شانۇيە بى ئاستەنگ و كىشە نەبوو، بەلكو گىرقت و كىشەي خۇي ھەبوو، ھەر لە دەرکىردنى (تۆماس ئىكنز) كەمامۇستاي پەيمانگانى ھونەر بوو، بەھۇي ئەۋەي لەپىگەي ئەو ھونەرەۋە مۇدىلى پوۋتى ھىناۋەتە سەر شانۇ، تا دەگات بە دەرکىردنى تىپى ئەكتەرانى ئىتالى لە فەرەنسا سالى 1697 لەلايان (لويىسى چۈاردەھەم) بە بيانوى ئەۋەي لەكارەكانيان لاسايى ئەويان كىردۇتەۋە.

لەگەل سەرھەتاي سەدەي بىستەم ئەۋشانۇيە لەسەر دەستى (جاك كۆبۇ) پىيى نايە قۇناغىكى ترەۋە، كە لەدايكبونى بانتۇمايمى نوئى بوو، ئەگەرچى ۋەك (تۆماس لىبھارت) ئامازەي بۇ دەكات تارادەيەك لەژىر كارىگەرى شانۇي(نو) يى بابانى بوۋە، ۋەك چۇن داپراۋ نەبوو لە كارىگەرى ھونەرەمدانى قۇناغەكەي خۇي لە وانەش (لويىس جۇفەيە) و (شارل دىلان)، بەلّام ئەۋ دوانە دواتر ۋەك دوو ئەكتەر لەچەندىن كارى ئەۋدا دەرکەوتن، ۋە بۇ ئەۋەي بتوانى ئەكتەرى ھۇشيار و پوناكبير لەھەردوو ئاستى تىۋرى و پراكتىكى درووست بكات، (پەيمانگى كۆلۇمبى پىرى) دانا، جگە لەۋەي ھۇشيارى بە ئەكتەر دەبەخشى توانى يەككە لەگۆرەنەكان لەناۋ بانتۇمايم بكات، دەرخستنى پۇلى پوناكى بوو، كەپىشتەر گەر لەزۇرەي كارەكان سىماۋ جولەي دەست جىگەي سەرنج راکىشان بوو، كۆبۇ واكىرد لەپىگەي پوناكپەۋە بەھايەكى تر بە جەستە بدرىت، بۇ ئەۋەي لەپىگەي جولەۋە پوناكى مانايەكى نوئى بەجەستە بىەخشىت.

لەبەر ئەۋەي ئىمە مەبەستمان نووسىنەۋەي مېژۋوى جەستە نىە لە شانۇدا، بۇيە ھەموو ئەۋ گۆران و قۇناغانە گەر بەناچارىش بىت، دەبى فرامۇشى بەكىن و تەنھا ئامازەي خىرا بۇ ئەۋ خالانە دەكەين كە جەستە لەشانۇدا بەخۇيەۋە دەبىنى، بۇ نمونە ناكىرى ئىمە بىينە سەر تەۋاۋى ئەۋ بىرپارەي كۆبۇ شانۇكەي داخست، بەلكو ئەۋەي لىرەدا بەلامانەۋە گىرنگ بىت درىژەدان و بەردەۋامى يەككە لە

قوتاببەكەنىيەتى بەناوى (ئىتتىيان دىكروا) بەلام ئەو پىيى و ابوو زەحمەتە بەتەنيا لەپرىگى جەستەو ھەموو شتى بگەيەنرئىت، بۆيە پەناى دەبردە بەر دەنگ و ووشە و گۆرانى، ئەووش وى دەكرد كۆبۇ تى نەپەپرىئىت، بەلكو گەپرايەو بۇ ئەو شىوازەى كە بەر لە كۆبۇ بوونى ھەبوو، بەماناى گەر (جەك كۆبۇ) شانۆكەى لە ووشە و گۆرانى و دەنگ پزگار كرد، ئەوا (دىكروا) ئەوانەى گەپراندەو ناو شانۆ، بەماناى چىتر كارەكانى پەيمانگاكيان تايبەت نەبوو بە بانئۆمايم ھىندەى ميلۆدراما بوو.

ئەو ھەرامۆش كردنى ئەو ھونەرە نەبوو، بەلكو تەنيا لەزۆربەى كارە بانئۆمايمەكانى تەنيا جولە زمانى پىكھاتەى شانۆ نەبوو، دوو ھونەرەندى تر دواى ئەو دەرکەوتن كە ھەردووکیان قوتابى ئەو بوون، يەكەمیان (جان لوى بارۇ) ئەوئىترىشيان (مارسىل ماسو) كە تا ئەمرو بەباشترین ھونەرەندى بانئۆمايم لە جىھاندا ناسراو.

ئەگەر گرفتى ساىكۆلۆژى لەپشت داھىنانى كارى ھونەرەو بىت وەك فرۆيد پىشبینى دەكات، ئەوا دەبىت بلىين ئەو تىروانىنە بۇ بارۇ لەو ھونەرە زۆر راستە، ئەوئىش پەيوەندى بە ناسرووشتى بوونى جەستەى خۆيەو ھەبوو، لەلایەكى تریش مردنى باوكى كە ئەو زۆر منال بوو و خۆى دەلئىت "ھەمىشە لەگەپراندا بوومە بەدواى باوكم" ئەو گەپرانە لەپال ھۆكارى يەكەمى جەستەى خۆى، تواناى نووسىنەو ھى نەئىنە خۆدەكانى لەناو كارى ھونەرى ھەبوو، بۆيە بە شىوئەك بايەخى بەو ھونەرەدا كەتوانى بىت بە خاوەنى شىوازىكى تايبەت لەو ھونەرەدا، ئەووش بۆتە ھۆى ئەو ھۆى ئەمرو گروپە شانۆيەكانى بانئۆمايم زۆر بەبايەخەو مەشقەكانى بارۇ بەھەند وەرېگرن، چونكە ئەو لەپال (مارسىل ماسو) بوو بەدرووشاوەترین ھونەرەندى ناو ئەو ھونەرە.

سىما تايبەتەكانى ئەم شانۆيە بەلای ماسو سەرەتا برىتى بوو لە نواندى تاكە كەسى كە خۆى پىيى ھەلساوە، دواتر ئەكتەرى ترى ھىناوئە ناو شانۆكەى، ئەو وەك دىكروا نەبوو، بەھىچ شىوئەك ووشە و گۆرانى بەشداريان لەكارەكانىدا نەكردو، سىماى ئەكتەر بەرپەنگى سپى نارايشت دەكرئىت، ئەووش بۇ ئەو ھۆى لەپال جولەى دەست، ھەر جولە و شىوئە گۆپىنى پروخسار كە ھەمىشە وى دەنوئىنى كە لەگەل ھەر پۆشىنى ماسكىك پروخسارى ئەو شىوئە وەرېگريئىت، ئەو لەپال بايەخدانى تايبەتى بە جولەى تەواى جەستە، بەلام ماسو داپراو نىە نەك ھەر لەتەواى مېژووى بانئۆمايم، بەلام دەبى لەكارەكانى ئەودا ئەو ھەمان بىر نەچئىت، ئەو كارانەى ماسو ئەنجامى دەدا جولەكانى گوزارشتى رەوان بوو بۇ بىنەر، بۆيە كارەكانى پەيوەندى نەبوو نە بە "مايمى تازەگەرى و نە بە پاش تازەگەرىش، ئەو كارانەى ھەر لە (بالى) كانى سەدەى نۆزدەھەم دەچوو، لەرووى پەيوەندى لەگەل سەماى نوئى، ياخود دواى نوئى"

ماسو لەرووى تەكنىكىشەو سوودى لە (شانۆى رەشى چىكسولفاكى) وەرگرتو، بەو پىيەى ئەو ئەزمونە توانىوئەتى لەپال ئەزمونە گەرەكانى شانۆ بۇ جەستە دەرېكەوئىت بۆيە بەر لەو ھۆى بىينە سەر پۆلى جەستە لەپروژەى شانۆى ئەزمونگەرىدا لەسەر شانۆى رەش دەوئىستىن .